

Oikeustapauskokoelma

UNIONIN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kolmas jaosto)

5 päivänä toukokuuta 2022*

Ennakkoratkaisupyyntö – Kuluttajansuoja – Kohtuuttomat ehdot – Direktiivi 93/13/ETY – Ajallinen sovellettavuus – 10 artiklan 1 kohta – Luottosopimus, joka on tehty ennen päivää, jona jäsenvaltio liittyi Euroopan unioniin mutta jota on muutettu tämän ajankohdan jälkeen – 6 artikla – Elinkeinonharjoittajan perusteettomasti saamien etujen palauttaminen – Kansallinen lainsäädäntö, jossa säädetään kohtuuttomien ehtojen korvaamisesta ja niiden perusteella liikaa perityn määrän palauttamisesta – Aineellinen sovellettavuus – 1 artiklan 2 kohta – Pakottavia lakeja tai asetuksia heijastavien sopimusehtojen jättäminen direktiivin soveltamisalan ulkopuolelle

Asiassa C-567/20,

jossa on kyse SEUT 267 artiklaan perustuvasta ennakkoratkaisupyyntöstä, jonka Općinski građanski sud u Zagrebu (Zagrebin riita-asioiden alioikeuden siviilijaosto, Kroatia) on esittänyt 15.10.2020 tekemällään päätöksellä, joka on saapunut unionin tuomioistuimeen 29.10.2020, saadakseen ennakkoratkaisun asiassa

A.H.

vastaa

Zagrebačka banka d.d.,

UNIONIN TUOMIOISTUIN (kolmas jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja K. Jürimäe sekä tuomarit N. Jääskinen (esittelevä tuomari), M. Safjan, N. Piçarra ja M. Gavalec,

julkisasiamies: J. Kokott,

kirjaaja: A. Calot Escobar,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä esitetyn,

ottaen huomioon huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

- A.H., edustajinaan P. Đurić ja S. Kalebota, odvjetnici,
- Zagrebačka banka d.d., edustajinaan B. Porobija, M. Kiš Kapetanović ja S. Porobija, odvjetnici,

* Oikeudenkäyntikieli: kroaatti.

- Kroatian hallitus, asiamiehenään G. Vidović Mesarek,
- Euroopan komissio, asiamiehinään M. Mataija ja N. Ruiz García,

kuultuaan julkisasiamiehen 3.2.2022 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,
on antanut seuraavan

tuomion

- 1 Ennakkoratkaisupyyntö koskee kuluttajasopimusten kohtuuttomista ehdoista 5.4.1993 annetun neuvoston direktiivin 93/13/ETY (EYVL 1993, L 95, s. 29) ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan (jäljempänä perusoikeuskirja) 38 ja 47 artiklan tulkintaa.
- 2 Tämä pyyntö on esitetty asiassa, jossa vastakkain ovat A.H. ja Zagrebačka banka d.d. ja jossa on kyse sellaisten rahamäärien palauttamisesta, jotka viimeksi mainittu on saanut väitetysti perusteettomasti näiden sopimuspuolten tekemään luottosopimukseen alun perin sisältyneiden sellaisten kohtuuttomien ehtojen perusteella, jotka sittemmin on korvattu Kroatian laissa säädettyjen muutosten mukaisella lisäsopimuksella.

Asiaa koskevat oikeussäännöt

Unionin oikeus

Vuoden 2012 liittymisasiakirja

- 3 Kroatian tasavallan liittymisehdoista ja Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen ja Euroopan atomienergiayhteisön perustamissopimuksen mukautuksista tehdyn asiakirjan (EUVL 2012, L 112, s. 21) 2 artiklan ensimmäisessä kohdassa määrätään seuraavaa:

”Alkuperäisten perussopimusten määräykset sekä toimielinten ennen liittymistä hyväksymien säädösten säännökset ja määräykset sitovat Kroatiaa liittymispäivästä alkaen ja niitä sovelletaan Kroatiassa mainituissa perussopimuksissa ja tässä asiakirjassa määrättyin edellytyksin.”

Direktiivi 93/13

- 4 Direktiivin 93/13 johdanto-osan 13. perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

”jäsenvaltioiden lakien ja asetusten, joissa suoraan tai välillisesti vahvistetaan kuluttajasopimusten ehdot, osalta oletetaan, että ne eivät sisällä kohtuuttomia ehtoja; tämän vuoksi ei ole tarpeen saattaa tämän direktiivin säännöksiä koskemaan ehtoja, joissa heijastuvat pakolliset lait tai asetukset, tai niiden kansainvälisten sopimusten, joissa jäsenvaltiot ja yhteisö ovat osallisina, periaatteet tai määräykset; tässä suhteessa 1 artiklan 2 kohdan ilmaisu ’pakolliset lait ja asetukset’ kattaa myös ne säännöt, joita lain mukaan sovelletaan sopimuspuolten välillä silloin, kun muusta järjestelystä ei ole sovittu.”

5 Tämän direktiivin 1 artiklan 2 kohdassa säädetään seuraavaa:

”Tämän direktiivin säännökset eivät koske pakollisia lakeja tai asetuksia heijastavia sopimusehtoja eikä kansainvälisten sopimusten, joissa jäsenvaltiot ja yhteisö ovat osallisina, määräyksiä tai periaatteita, varsinkaan liikenteen alalla.”

6 Kyseisen direktiivin 6 artiklan 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

”Jäsenvaltioiden on säädettävä, että elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisen sopimuksen kohtuuttomat ehdot eivät sido kuluttajia niiden kansallisen lainsäädännön mukaisesti ja että sopimus jää muilta osin osapuolia sitovaksi, jos sopimus voi olla olemassa ilman kohtuuttomia ehtoja.”

7 Saman direktiivin 10 artiklan 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

”Jäsenvaltioiden on saatettava tämän direktiivin noudattamisen edellyttämät lait, asetukset ja hallinnolliset määräykset voimaan viimeistään 31 päivänä joulukuuta 1994. Niiden on ilmoitettava tästä komissiolle viipymättä.

Näitä säännöksiä sovelletaan kaikkiin 31 päivän joulukuuta 1994 jälkeen tehtyihin sopimuksiin.”

Kroatian oikeus

8 Ennen Kroatian tasavallan liittymistä Euroopan unioniin kulutusluotoista annetun lain (Zakon o potrošačkom kreditiranju; Narodne novine, nro 75/09), joka tuli voimaan 1.1.2010, tarkoituksena oli panna Kroatian oikeudessa täytäntöön kulutusluottosopimuksista ja neuvoston direktiivin 87/102/ETY kumoamisesta 23.4.2008 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2008/48/EY (EUVL 2008 L 133, s. 66) säännökset.

9 Tämän lain 3 §:ssä luetellaan ne luottosopimusten lajit, joihin lakia ei sovelleta; näitä eivät ole luottosopimukset, joiden tarkoituksena on maa-alueen tai olemassa olevan tai suunnitellun rakennuksen omistusoikeuden hankkiminen tai säilyttäminen.

10 Kyseistä lakia muutettiin kulutusluotoista annetun lain muuttamisesta ja täydentämisestä annetulla lailla (Zakon o izmjeni i dopunama Zakona o potrošačkom kreditiranju; Narodne novine, nro 102/15; jäljempänä vuoden 2015 kulutusluottolaki), joka tuli voimaan 30.9.2015.

11 Vuoden 2015 kulutusluottolain IV.a luku sisältää sen 19a–19i §:n, joissa säädetään ”Sveitsin frangin [(CHF)] määräisten luottojen ja [Kroatian] kunin [(HRK)] määräisten luottojen, joihin liittyy Sveitsin frangiksi muuntamista koskeva ehto, muuntamisesta.

12 Tämän lain 19b §:ssä, jonka otsikko on ”Luoton muuntamista koskeva periaate”, säädetään seuraavaa:

”Sveitsin frangin määräisen luoton muuntaminen euromääräiseksi luotoksi ja [Kroatian] kunin määräisen luoton, johon liittyy Sveitsin frangiksi muuntamista koskeva ehto, muuttaminen [Kroatian] kunin määräiseksi luotoksi, johon liittyy euroksi muuntamista koskeva ehto, merkitsee luoton muuntamista valuutan, jonka määräinen se on, vaihtamiseksi, tai siihen liittyvän valuuttaehdon mukaisen valuutan vaihtamiseksi, ja muuntaminen tapahtuu siten, että sellaisen kuluttajan asema, jolla on Sveitsin frangin määräinen luotto, muutetaan samaksi kuin asema, jossa hän olisi, jos hänellä olisi ollut euromääräinen luotto, ja sellaisen kuluttajan asema, jolla on [Kroatian] kunin määräinen luotto, johon liittyy Sveitsin frangiksi muuntamista koskeva ehto, muutetaan samaksi kuin asema,

jossa hän olisi, jos hänellä olisi ollut [Kroatian] kunin määräinen luotto, johon liittyy euroksi muuntamista koskeva ehto.”

- 13 Kyseisen lain 19c §:ssä, jonka otsikko on ”Luoton muuntamisessa käytettävä laskutapa”, säädetään sellaisesta erityisestä menettelystä, jota käytetään asianomaisen kuluttajan velan uuden pääoman määrän laskemiseen ja jossa on kyse lähinnä siitä, että kyseisen kuluttajan suorittamia luoton lyhennyksiä verrataan fiktiivisen euromääräisen lainan ehtoihin. Tämän erityisen laskentamenettelyn tuloksena saatu luoton uusi euromääräinen saldo 30.9.2015 on se määrä, joka otetaan tästä ajankohdasta alkaen huomioon asianomaisen kuluttajan luoton takaisinmaksun osalta.
- 14 Saman lain 19e §:n, jonka otsikko on ”Luoton muuttaminen”, 1, 5 ja 6 momentissa säädetään seuraavaa:

”1. Luotonantajan on 45 päivän kuluessa tämän lain voimaantulopäivästä lähetettävä kuluttajalle kirjattuna kirjeenä saantitodistusta vastaan luoton muuntamista koskeva laskema ja tämän lain 19c §:n mukaisesti 30.9.2015 laskettu velkasaldo sekä ehdotus uudeksi luottosopimukseksi tai muutetuksi luottosopimukseksi.

--

5. Jos kuluttaja hyväksyy luoton muuntamisen, hänen on ilmoitettava luotonantajalle muuntamista koskevan laskelman hyväksymisestä joko kirjatulla kirjeellä saantitodistusta vastaan tai henkilökohtaisesti 30 päivän kuluessa tämän pykälän 1 momentissa tarkoitetun muuntamista koskevan laskelman ja luotonantajan kaikkien saatavien saldoa koskevan yhteenvedon eli tämän pykälän 2 momentissa tarkoitetun maksamatta olevia määriä koskevan yhteenvedon vastaanottamisesta.

6. Jos kuluttaja ei hyväksy luoton muuntamista koskevaa laskelmaa tai tee luotonantajan kanssa tämän lain 19c §:n 1 momentin 6 kohdassa tarkoitettua sopimusta, luoton takaisinmaksu jatkuu voimassa olevien sopimusehtojen ja tämän lain säännösten mukaisesti.”

Pääasia ja ennakkoratkaisukysymykset

- 15 Pääasian kantaja, joka on Kroatiassa asuva kuluttaja, ja Zagrebačka banka, joka on tähän jäsenvaltioon sijoittautunut pankki, tekivät 15.10.2007 Sveitsin frangin määräisen sopimuksen kiinteistöluotosta, joka nostettiin Kroatian kunissa Hrvatska Narodna Bankan (Kroatian keskuspankki) luoton myöntämispäivänä vahvistaman keskimääräisen vaihtokurssin mukaisesti. Sopimus sisälsi muun muassa ehdon, jonka mukaan Sveitsin frangi oli valuutta, jonka perusteella luoton määrä oli maksettava takaisin, ja ehdon, jonka mukaan sovellettavaa vaihtuvaa korkoa voitiin muuttaa Zagrebačka bankan yksipuolisella päätöksellä.
- 16 Vuoden 2015 kulutusluottolaille käyttöön otetut uudistukset tulivat voimaan 30.9.2015. Tämän lain 19b §:n mukaan kaikki Sveitsin frangin määräiset luotot oli välttämättä muunnettava euromääräiseksi luotoksi siten, että kuluttaja saatettiin asemaan, joka vastaa euromääräisen luoton ottaneiden asemaa. Kyseisen lain 19e §:n nojalla luotonantajat olivat velvolliset ehdottamaan kaikille kyseessä oleville kuluttajille uusien luottosopimusten tekemistä tai heidän tekemiensä sopimusten muuttamista erityisesti kyseisen lain 19c §:ssä vahvistettujen

- muuntamista koskevien yksityiskohtien mukaisesti. Jos kuluttaja ei hyväksynyt tällaista muuntamista, hänen luottonsa takaisinmaksua oli jatkettava voimassa olleiden sopimusehtojen mukaisesti.
- 17 Pääasian kantaja ja Zagrebačka banka tekivät 8.1.2016 alkuperäiseen sopimukseensa liitetyn lisäsopimuksen, jolla vuoden 2015 kulutusluottolaissa säädetty muunto toteutettiin siten, että luoton takaisinmaksu indeksoitiin euroon, mikä johti sekä luoton pääoman määrän että korkojen laskentamenetelmän muuttamiseen 30.9.2015 alkaen.
 - 18 Pääasian kantaja nosti 12.6.2019 Općinski grakysymyksistänski sud u Zagrebussa (Zagrebin riita-asioiden alioikeuden siviilijaosto, Kroatia) kanteen Zagrebačka bankaa vastaan.
 - 19 Hän vaatii kanteessaan yhtäältä, että 15.10.2007 tehtyyn sopimukseen sisältyvä Sveitsin frangia koskeva indeksointiehto ja vaihtuvaa korkokantaa koskeva ehto on todettava kohtuuttomiksi ja siten pätemättömiksi sekä Kroatian lainsäädännön että unionin oikeuden säännösten, erityisesti direktiivin 93/13 säännösten, perusteella.
 - 20 Tämän vaatimuksen tueksi hän vetoaa Trgovački sud u Zagrebissa (Zagrebin kauppatuomioistuimien, Kroatia) useita pankkeja, mukaan lukien Zagrebačka banka, vastaan nostetun ryhmäkanteen johdosta annettuun ratkaisuun. Ennakkoratkaisupyynnöstä ilmenee, että tämän menettelyn yhteydessä asian vuorolla käsitelleet Kroatian tuomioistuimet ovat erityisesti direktiivin 93/13 säännöksiin vedoten todenneet lainvoimaisiksi tulleissa ratkaisuisaan, että kyseessä olevat pankit olivat loukanneet kuluttajien yhteisiä etuja ja oikeuksia tekemällä vuoden 2007 käsittävän ajanjakson aikana luottosopimuksia, jotka sisälsivät kohtuuttomiksi ja pätemättömiksi katsottavia ehtoja, koska niissä määrättiin luoton takaisinmaksun indeksoimisesta Sveitsin frangiin ja korkokannan muuttamisesta luotonantajan yksipuolisen päätöksen perusteella.
 - 21 Toisaalta pääasian kantaja vaatii tilaamaansa asiantuntijalausuntoon vedoten, että Zagrebačka banka velvoitetaan palauttamaan hänelle kaikki ne edut, jotka pankki on saanut perusteettomasti alkuperäiseen sopimukseen sisältyneiden niiden kohtuuttomien ehtojen perusteella, jotka on korvattu lisäsopimuksella, jonka vaikutukset eivät kantajan mukaan ole riittävät korjaamaan tilannetta.
 - 22 Kantaja väittää tässä yhteydessä, että ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen on jätettävä soveltamatta kansallista oikeussääntöä, joka estää häntä saamasta näitä etuja täysimääräisesti takaisin, koska hän ei ole luopunut oikeuksistaan kuluttajana. Hänen mukaansa vuoden 2015 kulutusluottolaki ja kyseisen lain sisällön toistava lisäsopimus eivät ole saattaneet häntä siihen asemaan, jossa hän olisi ollut, jos alkuperäinen sopimus ei olisi sisältänyt kohtuuttomia ehtoja.
 - 23 Zagrebačka banka vastustaa näitä vaatimuksia ja väittää, että koska luotto on muunnettu kyseisessä laissa säädettyyn muotoon ja koska pääasian kantaja on hyväksynyt lisäsopimuksen, kantajalla ei ole enää oikeudellista perustaa vaatia alkuperäisen sopimuksen ehtojen toteamista kohtuuttomiksi ja korvauksen saamista tällä perusteella, koska laina on pankin mukaan laskettu taannehtivasti ikään kuin se olisi ollut euromääräinen.
 - 24 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa aluksi, että vuoden 2015 kulutusluottolaki on annettu ja kyseiseen lakiin perustuva lisäsopimus on tehty sen jälkeen, kun Kroatian tasavalta on liittynyt unioniin, joten unionin tuomioistuimella näyttää sen mukaan olevan razione temporis toimivalta vastata sen tässä asiassa esittämiin ennakkoratkaisukysymyksiin.

- 25 Asiakysymyksen osalta ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa aluksi todenneensa kyseessä olevan lisäsopimuksen perusteella, ettei pääasian kantaja ole luopunut täysimääräisestä korvauksesta ja etujensa oikeudellisesta suojaamisesta ja että niistä luopuminen on lisäksi kielletty Kroatian oikeudessa ja erityisesti vuoden 2015 kulutusluottolaissa. Se katsoo lisäksi, että tässä laissa ei määritetä pääasiassa kyseessä olevien kaltaisten ehtojen kohtuuttomuutta tai pätemättömyyttä, kuluttajalle kohtuuttomista ehdoista aiheutunutta yksilöllistä vahinkoa eikä elinkeinonharjoittajan tästä syystä aiheuttomasti saamia rahamääriä, vaan nämä seikat on jätetty asiaa käsittelevän tuomioistuimen harkintaan. Tämän tuomioistuimen mukaan pääasian kantaja on nyt käsiteltävässä asiassa osoittanut, ettei toteutettu lainan muunto ole mahdollistanut sitä, että Zagrebačka banka palauttaisi kantajalle perusteettomasti saamansa edut kokonaisuudessaan.
- 26 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin korostaa seuraavaksi, että Vrhovni sud (ylin tuomioistuin, Kroatia) antoi ”pilottimenettelyssä” 4.3.2020 tulkintaratkaisun, jonka mukaan vuoden 2015 kulutusluottolain nojalla tehdyillä muuntosopimuksilla ”on oikeusvaikutuksia ja ne ovat päteviä silloin, kun perusluottosopimuksen muuttuvaa korkokantaa ja valuuttaa koskevat ehdot ovat pätemättömät”, muun muassa sillä perusteella, että tällainen sopimus muodostaa uuden sopimussuhteen, koska kuluttaja ei ole velvollinen hyväksymään sitä, toisin kuin asia oli 14.3.2019 annettuun tuomioon Dunai (C-118/17, EU:C:2019:207) johtaneissa olosuhteissa.
- 27 Ennakkoratkaisupyynnöstä ilmenee, että tämä Vrhovni sudin ratkaisu sitoo alempia tuomioistuimia mutta että sitä on tulkittu eri tavoin siltä osin kuin kyse on sen vaikutuksesta tällaiseen muuntamiseen suostuneen kuluttajan oikeuteen saada korvausta. Ensimmäisen lähestymistavan mukaan sillä, onko elinkeinonharjoittaja saanut perusteettomia etuja ja onko kuluttaja saanut täyden korvauksen, ei ole merkitystä. Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen puoltaman toisen lähestymistavan mukaan kyseistä ratkaisua ei voida ymmärtää tällä tavalla, sillä muuten sillä olisi direktiivin 93/13, sellaisena kuin unionin tuomioistuin on sitä tulkinnut, vaatimusten vastaisia vaikutuksia.
- 28 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin katsoo lisäksi direktiivin 93/13 säännöksiä, luettuina yhdessä perusoikeuskirjan 38 ja 47 artiklan kanssa, koskevan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella, että jäsenvaltion lainsäätäjä voi toteuttaa toimenpiteitä, jotka suojaavat kuluttajia tehokkaammin kuin mainitussa direktiivissä säädetyt toimenpiteet. Kyseisen tuomioistuimen mukaan on niin, että saavuttaakseen unionin oikeudessa vahvistetut tavoitteet sen olisi kieltäydyttävä soveltamasta vuoden 2015 kulutusluottolain säännöksiä, jotka eivät ole unionin oikeuden mukaisia, ja katsottava nyt käsiteltävässä asiassa, että kohtuuttomat ehdot on poistettava siten, kuin niitä ei olisi koskaan ollutkaan, ja että kaikki Zagrebačka bankan näiden ehtojen nojalla saamat edut on palautettava pääasian kantajalle.
- 29 Lopuksi ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa, että muista Kroatian oikeuden säännöksistä seuraa, että sopimuksen pätevyyttä on arvioitava sopimuksen tekohetken perusteella ja että pätemätön ehto ei voi tulla päteväksi. Se katsoo, että nämä säännökset ovat yhteensopivia unionin tuomioistuimen direktiiviä 93/13 koskevan oikeuskäytännön kanssa, josta sen mukaan seuraa, että kansallisten tuomioistuinten on jätettävä soveltamatta kohtuuttomia ehtoja alusta lähtien ja että niiden ei pidä korvata niitä sisällöllä, josta sopimuspuolet eivät ole sopineet.

30 Općinski građanski sud u Zagrebu päätti tässä tilanteessa lykätä asian käsittelyä ja esittää unionin tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

- ”1) Onko [direktiivin 93/13] 6 artiklan 1 kohtaa, sellaisena kuin sitä on tulkittu unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä, erityisesti 14.3.2019 annetussa tuomiossa Dunai (C-118/17, EU:C:2019:207), tulkittava siten, että kuluttajan, joka on luotonottaja, ja pankin välisiä suhteita koskevien lainsäädäntötoimien perusteella ei voida evätä kuluttajilta oikeutta riitauttaa tuomioistuimessa alkuperäisen sopimuksen tai lain perusteella tehdyn lisäsopimuksen ehtoja käyttääkseen oikeutta kaikkien niiden etujen palauttamiseen, jotka pankki kuluttajien vahingoksi on saanut perusteettomasti kohtuuttomien sopimusehtojen soveltamisen vuoksi tilanteessa, jossa kuluttajat ovat suostuneet vapaaehtoisesti alkuperäisen sopimussuhteen muutokseen pankeille asetetun lakisääteisen velvoitteen perusteella, joka koskee tällaisen mahdollisuuden tarjoamista kuluttajille, eikä suoraan lain perusteella kuten [edellä mainittuun tuomioon johtaneessa asiassa]?”
- 2) Jos vastaus ensimmäiseen kysymykseen on myöntävä, onko kansallinen tuomioistuin, jossa kahden toimijan – lainanottajan ja pankin – välinen menettely on vireillä ja joka – – Vrhovni sudin (ylin tuomioistuin) [vuoden 2015 kulutusluottolain] säännöksistä omaksuman tulkinnan mukaan ei voi tulkita sitä direktiivin 93/13 säännösten mukaisesti, toimivaltainen ja/tai velvollinen tämän direktiivin ja Euroopan unionin [perusoikeuskirjan] 38 ja 47 artiklan perusteella jättämään soveltamatta tätä kansallista lakia Vrhovni sudin tulkinnan mukaisesti?”

Ennakkoratkaisukysymysten tarkastelu

Unionin tuomioistuimen toimivalta

- 31 Zagrebačka banka väittää, ettei unionin tuomioistuimella ole toimivaltaa käsitellä asiaa ja että ennakkoratkaisua pyytäneessä tuomioistuimessa vireillä oleva asia ei kuulu unionin oikeuden soveltamisalaan *ratione temporis*, sillä yhtäältä pääasian asianosaisen mukaan kyseisen oikeusriidan ainoana kohteena on luottosopimus, joka on tehty ennen Kroatian tasavallan liittymistä unioniin.
- 32 Zagrebačka banka väittää toisaalta, että direktiivin 93/13, jota nyt käsiteltävä ennakkoratkaisupyynnö koskee, 10 artiklan 1 kohdan mukaan se, voidaanko sitä soveltaa, riippuu ajankohdasta, jona kyseessä oleva sopimus on tehty, eikä siitä ajanjaksosta, jonka kuluessa tämä sopimus tuottaa oikeusvaikutuksia.
- 33 Tältä osin on ensinnäkin muistutettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan unionin tuomioistuimen toimivaltaan kuuluu unionin oikeuden tulkitseminen ainoastaan siltä osin kuin kyse on tämän soveltamisesta uudessa jäsenvaltiossa sen Euroopan unioniin liittymisen jälkeen (tuomio 17.12.2020, Franck, C-801/19, EU:C:2020:1049, 16 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 34 Tämän tuomion 3 kohdassa mainitun Kroatian tasavallan liittymisehdoista tehdyn asiakirjan 2 artiklasta ilmenee, että alkuperäisten perussopimusten määräykset sekä toimielinten ennen Kroatian tasavallan liittymistä hyväksymien säädösten säännökset ja määräykset sitovat tätä jäsenvaltiota ja niitä sovelletaan mainitussa valtiossa vasta liittymispäivästä eli 1.7.2013 alkaen (tuomio 25.3.2013, Obala i lučice, C-307/19, EU:C:2021:236, 55 kohta).

- 35 Unionin tuomioistuimella on siten toimivalta ratkaista unionin oikeuden tulkintaa koskeva kysymys, johon annettava vastaus voi asettaa kyseenalaiseksi sellaisen kansallisen lainsäädännön yhteensoveltuvuuden unionin oikeuden kanssa, joka on annettu unioniin liittymisen jälkeen ja jolla on myös oikeudellisia vaikutuksia ennen tätä ajankohtaa tehtyihin sopimuksiin (ks. vastaavasti tuomio 14.2.2019, Milivojević, C-630/17, EU:C:2019:123, 40–43 kohta).
- 36 Unionin tuomioistuin on toisaalta katsonut, että koska direktiiviä 93/13 sovelletaan sen 10 artiklan 1 kohdan toisen alakohdan mukaan ainoastaan 31.12.1994, jolloin sen täytäntöönpanon määräaika päättyi, jälkeen tehtyihin sopimuksiin, pääasiassa kyseessä olevien sopimusten tekemispäivät on otettava huomioon, kun ratkaistaan, voidaanko kyseistä direktiiviä soveltaa kyseisiin sopimuksiin, mutta ajanjaksolla, jolla kyseiset sopimukset tuottavat oikeusvaikutuksia, ei ole merkitystä (tuomio 9.7.2020, Raiffeisen Bank ja BRD Groupe Société Générale, C-698/18 ja C-699/18, EU:C:2020:537, 42 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 37 Tätä oikeuskäytäntöä on tarkennettu tilanteissa, jotka ovat syntyneet Kroatian tasavallan kaltaisissa jäsenvaltioissa, jotka ovat liittyneet unioniin 31.12.1994 jälkeen, koska direktiivin 93/13 vaatimusten noudattaminen on tullut näiden valtioiden osalta pakolliseksi vasta niiden liittymisestä alkaen. Unionin tuomioistuin on tässä erityisessä asiayhteydessä arvioinut toistuvasti sitä, voidaanko kyseistä direktiiviä soveltaa, ja siten omaa toimivaltaansa tulkita sitä ottaen huomioon sen jäsenvaltion liittymispäivä, jonka lainsäädännöstä pääasiassa on ollut kyse, ennen kuin se on tutkinut, oliko kyseessä ollut sopimus tehty liittymisen jälkeen ja kuuluiko se näin ollen mainitun direktiivin ajalliseen soveltamisalaan (ks. vastaavasti määräys 3.4.2014, Pohotovost, C-153/13, EU:C:2014:1854, 23–25 kohta; tuomio 3.7.2014, Tudoran, C-92/14, EU:C:2014:2051, 26–29 kohta ja tuomio 9.7.2020, Raiffeisen Bank ja BRD Groupe Société Générale, C-698/18 ja C-699/18, EU:C:2020:537, 41–44 kohta).
- 38 Nyt käsiteltävässä asiassa direktiiviä 93/13 ei voida soveltaa pääasiassa riitautettuun alkuperäiseen sopimukseen, koska se on tehty 15.10.2007 eli ennen, kuin Kroatian tasavallan unioniin liittyminen tuli voimaan 1.7.2013. Kuten julkisasiamies ratkaisuehdotuksensa 34 ja 40 kohdassa lähinnä totesi, Zagrebačka bankan tämän sopimuksen mahdollisten kohtuuttomien ehtojen nojalla perusteettomasti saamien etujen mahdollista palauttamista ei voida siten säännellä kyseisen direktiivin säännöksillä.
- 39 Direktiiviä 93/13 voidaan sitä vastoin soveltaa alkuperäiseen sopimuksen liitettyyn lisäsopimukseen, koska tämä lisäsopimus, joka myös on riitautettu pääasiassa, on tehty 8.1.2016 eli liittymisen jälkeen. Silloin, kun pääasian perustana olevat tosiseikat ovat tapahtuneet osittain jäsenvaltion liittymispäivän jälkeen, unionin tuomioistuin kuitenkin on toimivaltainen tulkitsemaan unionin oikeutta tältä osin (ks. vastaavasti tuomio 17.12.2020, Franck, C-397/19, EU:C:2020:1049, 17 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 40 On kuitenkin täsmennettävä, ettei mainitulla lisäsopimuksella voida laajentaa kyseisen direktiivin *ratione temporis* soveltamisalaa sellaisena, kuin se on määritelty tämän tuomion 36 ja 37 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä, joten Zagrebačka bankalle mainitun lisäsopimuksen ehtojen nojalla kuuluvaa mahdollista palauttamisvelvollisuutta ei voida säännellä mainitun direktiivin säännöksillä, eikä tämä velvollisuus voi perustua niihin lisäsopimuksen tekemistä edeltävän ajanjakson osalta.
- 41 Edellä esitetystä seuraa, että unionin tuomioistuimella on toimivalta tulkita direktiivin 93/13 säännöksiä ainoastaan siltä osin kuin ennakkoratkaisupyynnö koskee tässä samassa lisäsopimuksessa olevia ehtoja ja lisäsopimuksen tekemisen jälkeistä aikaa.

Ennakkoratkaisupyyntön tutkittavaksi ottaminen

- 42 Zagrebačka banka väittää, että molemmat ennakkoratkaisukysymykset on jätettävä tutkimatta, koska niillä ei ole merkitystä pääasian ratkaisemisen kannalta, sillä sen näkemyksen mukaan ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen mainitsemilla Kroatian oikeuden säännöksillä – mukaan lukien sellaisina kuin Vrhovni sud on niitä tulkinnut – tai sopimuspuolten tekemällä lisäsopimuksella ei evätä pääasian kantajalta oikeutta vaatia direktiivin 93/13 6 artiklan 1 kohdan mukaisesti niiden etujen palauttamista, jotka kyseessä oleva pankki on saattanut saada perusteettomasti alkuperäisen luottosopimuksen nojalla.
- 43 Tässä yhteydessä on ensinnäkin muistettava, että unionin tuomioistuimen vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee, että yksinomaan kansallisen tuomioistuimen, jossa asia on vireillä ja joka vastaa annettavasta ratkaisusta, tehtävänä on kunkin asian erityispiirteiden perusteella harkita, onko ennakkoratkaisu tarpeen asian ratkaisemiseksi ja onko sen unionin tuomioistuimelle esittämällä kysymyksillä merkitystä asian kannalta, jolloin olettamana on, että niillä on merkitystä. Jos siis esitetty kysymys koskee unionin oikeussäännön tulkintaa tai pätevyyttä, unionin tuomioistuimella on lähtökohtaisesti velvollisuus vastata siihen, paitsi jos on ilmeistä, että pyydetyllä unionin oikeuden tulkitsemisella ei ole mitään yhteyttä pääasian tosiseikkoihin tai kohteeseen, jos kyseinen ongelma on luonteeltaan hypoteettinen tai jos unionin tuomioistuimella ei ole tiedossaan niitä tosiseikkoja ja oikeudellisia seikkoja, jotka ovat tarpeen, jotta se voisi antaa hyödyllisen vastauksen sille esitettyyn kysymykseen (tuomio 21.12.2021, Trapeza Peiraios, C-243/20, EU:C:2021:1045, 25 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 44 Nyt käsiteltävässä asiassa ennakkoratkaisukysymykset koskevat unionin oikeuden säännösten ja määräysten ja erityisesti direktiivin 93/13 säännösten tulkintaa, eikä ole ilmeistä, ettei pyydetyllä tulkitsemisella olisi mitään yhteyttä pääasian oikeusriitaan tai että esitetty ongelma olisi luonteeltaan hypoteettinen. Ennakkoratkaisupyyntöstä näet ilmenee muun muassa, että pääasian kantaja on vedonnut tämän oikeusriidan yhteydessä tässä direktiivissä taattuihin oikeuksiin. Lisäksi tämän tuomion 41 kohdassa on todettu, että pääasiassa kyseessä oleva tilanne kuuluu osittain tämän direktiivin ajalliseen soveltamisalaan.
- 45 Toiseksi on riidatonta, että SEUT 267 artiklassa tarkoitettussa menettelyssä, joka perustuu kansallisten tuomioistuinten ja unionin tuomioistuimen tehtävien selkeään jakoon, yksinomaan kansallinen tuomioistuin on toimivaltainen tulkitsemaan ja soveltamaan kansallista lainsäädäntöä ja että unionin tuomioistuin on toimivaltainen lausumaan ainoastaan unionin säädöksen tulkinnasta tai pätevyydestä niiden tosiseikkojen perusteella, jotka kansallinen tuomioistuin sille ilmoittaa (tuomio 21.12.2019, Trapeza Peiraios, C-243/20, EU:C:2021:1045, 26 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 46 Näin ollen ennakkoratkaisukysymysten tutkimatta jättämiseen tähtäävät väitteet, joihin Zagrebačka banka vetoaa lähinnä niiden vaikutusten perusteella, joita vuoden 2015 kulutusluottolailla sen mukaan pääasian oikeudenkäynnissä olisi, on hylättävä.
- 47 Tästä seuraa, että ennakkoratkaisupyyntö voidaan ottaa tutkittavaksi.

Asiakysymys

Ensimmäinen kysymys

- 48 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin tiedusteleo ensimmäisellä kysymyksellään lähinnä, onko direktiivin 93/13 6 artiklan 1 kohtaa tulkittava siten, että se on esteenä kansallisen oikeuden säännöksille, jotka estävät sen, että asiaa käsittelevä tuomioistuin hyväksyy kuluttajan vaatimuksen, joka koskee elinkeinonharjoittajan luottosopimukseen sisältyvistä kohtuuttomista ehdoista saamien etujen täysimääräistä palauttamista silloin, kun elinkeinonharjoittaja on ollut velvollinen ehdottamaan kuluttajalle alkuperäisen sopimuksen muuttamista sopimuksella, jonka sisältö määräytyy näiden säännösten mukaisesti, ja kun kuluttajalla on ollut mahdollisuus hyväksyä tällainen muutos.
- 49 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa, että tiettyjen Kroatian tuomioistuinten vuoden 2015 kulutusluottolaista tekemän tulkinnan mukaan tämän lain IV.a luvun säännökset voivat tuottaa tällaisia vaikutuksia. Näistä säännöksistä ilmenee erityisesti, että ammattimaiset luotonantajat ovat olleet velvolliset tarjoamaan jokaiselle Sveitsin frangin määräisen luottosopimuksen tehneelle kuluttajalle mahdollisuutta muuntaa luotto euromääräiseksi luotoksi kyseisessä laissa säädettyjä yksityiskohtaisia sääntöjä noudattaen. Asianomaisella kuluttajalla on ollut mahdollisuus kieltäytyä tästä ehdotuksesta, mutta jos hän hyväksyi sen, muunto oli välttämättä toteutettava sisällyttämällä mainituissa säännöksissä tarkoitettu sisältö joko alkuperäiseen sopimuksen liitettyyn lisäsopimukseen, kuten pääasiassa on tehty, tai sopimuspuolten keskenään tekemään uuteen sopimukseen.
- 50 Jotta tälle tuomioistuimelle voidaan antaa hyödyllinen vastaus, jonka perusteella se voi ratkaista sen käsiteltäväksi saatetun asian, on ensin tutkittava, voidaanko – kuten Kroatian hallitus ja komissio ovat kirjallisissa huomautuksissaan esittäneet – direktiiviä 93/13 soveltaa ratiene materiae pääasiaan, kun otetaan huomioon tämän direktiivin 1 artiklan 2 kohdassa säädetty poissulkeminen.
- 51 Tältä osin tämän tuomion 39 ja 40 kohdassa esitetyistä direktiivin 93/13 ratiene temporis soveltamisalaa koskevista seikoista ilmenee, että tätä direktiiviä voidaan soveltaa ainoastaan alkuperäiseen sopimukseen liitettyyn lisäsopimukseen, että Zagrebačka bankalle tämän lisäyksen perusteella syntynyttä mahdollista palauttamisvelvollisuutta ei voida säännellä kyseisen direktiivin säännöksillä ja että tämä velvollisuus ei voi perustua direktiivin säännöksiin lisäsopimuksen tekemistä edeltävän ajanjakson osalta.
- 52 Näin ollen on todettava, että unionin tuomioistuin on toimivaltainen vastaamaan ensimmäiseen kysymykseen vain siltä osin, kuin se koskee mainitulla lisäsopimuksella alkuperäiseen sopimukseen vuoden 2015 kulutusluottolain mukaisesti a posteriori sisällytettyjä sopimusehtoja.
- 53 Pääasia eroaa siten 14.3.2019 annettuun tuomioon Dunai (C-118/17, EU:C:2019:207) johtaneesta asiasta. Mainituissa asiassa oli näet kyse laajemmin sellaisen kansallisen lainsäädännön vaikutuksista, jossa luottosopimukseen otettuja valuuttakurssieroja koskevia ehtoja on luonnehdittu kohtuuttomiksi ja pätemättömiksi ja jolla nämä ehdot on korvattu ehdoilla, joiden mukaan sovelletaan jäsenvaltion keskuspankin vastaavalle valuutalle vahvistamaa virallista vaihtokurssia, kuluttajan mahdollisuuteen vaatia alkuperäisen luottosopimuksen pätemättömäksi toteamista (ks. vastaavasti tuomio 14.3.2019, Dunai, C-118/17, EU:C:2019:207, 35–38 kohta).

- 54 Kuten tämän tuomion 22 kohdassa on todettu, nyt käsiteltävässä asiassa pääasian kantaja pyrkii vetoamaan direktiivin 93/13 säännöksiin riitauttaakseen itsenäisesti alkuperäiseen sopimukseen liitetyn lisäsopimuksen ehdot, jotka on sisällytetty siihen vuoden 2015 kulutusluottolain nojalla, siltä osin kuin nämä ehdot eivät ole riittävät, jotta olisi mahdollista saada takaisin täysimääräisesti edut, joita elinkeinonharjoittaja on saattanut saada alkuperäiseen luottosopimukseen sisältyneiden kohtuuttomien ehtojen perusteella.
- 55 Näiden täsmennysten jälkeen on muistutettava, että direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohdassa suljetaan direktiivin soveltamisalan ulkopuolelle sopimusehdot, jotka heijastavat ”pakottavia lakeja tai asetuksia”; tämä ilmaisu kattaa kyseisen direktiivin 13. perustelukappaleen valossa sekä kansallisen oikeuden säännökset, joita sovelletaan sopimuspuolten välillä niiden tahdosta riippumatta, että säännökset, jotka ovat dispositiivisia eli joita sovelletaan suoraan silloin, kun sopimuspuolten välillä ei ole sovittu muusta järjestelystä (tuomio 21.12.2021, Trapeza Peiraios, C-243/20, EU:C:2021:1045, 30 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 56 Unionin tuomioistuin on lisäksi jo tulkinnut mainittua 1 artiklan 2 kohtaa siten, että direktiivin 93/13 soveltamisala ei kata sopimusehtoja, jotka heijastavat lain pakottavia säännöksiä ja jotka on sisällytetty kuluttajan kanssa tehtyyn lainasopimukseen sen tekemisen jälkeen ja joilla on tarkoitettu korvata siihen sisältyvä pätemätön ehto (tuomio 2.9.2021, OTP Jelzálogbank ym., C-932/19, EU:C:2021:673, 29 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 57 Tämän direktiivin 2 artiklan 1 kohdasta ilmenevä direktiivin soveltamisalan ulkopuolelle jääminen on perusteltua sen vuoksi, että voidaan lähtökohtaisesti olettaa, että kansallinen lainsäätäjät on asettanut tasapainoon tiettyjen sopimusten osapuolten kaikki oikeudet ja velvollisuudet, ja tämän tasapainon unionin lainsäätäjät on nimenomaisesti pyrkinyt säilyttämään (tuomio 21.12.2021, Trapeza Peiraios, C-243/20, EU:C:2021:1045, 35 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 58 Kansallisten tuomioistuinten, joiden käsiteltäväksi asia on saatettu, tehtävänä on tarkistaa unionin tuomioistuimen määrittelemien arviointiperusteiden valossa – eli ottamalla huomioon asianomaisten lainasopimusten luonne, systematiikka ja ehdot sekä sopimusten oikeudellinen ja tosiasiallinen asiayhteys –, kuuluuko asianomainen sopimusehto direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohdan soveltamisalaan, ottaen samalla huomioon, että kyseisen direktiivin 1 artiklan 2 kohdassa säädettyä poikkeusta on tulkittava suppeasti ottaen huomioon kyseisen direktiivin tavoite eli kuluttajien suojaaminen (tuomio 21.12.2021, Trapeza Peiraios, C-243/20, EU:C:2021:1045, 37 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 59 Nyt käsiteltävässä asiassa ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa lähinnä, että Zagrebačka bankan ja pääasian kantajan tekemän lisäsopimuksen ehdot, joilla heidän alkuperäistä sopimustaan muutettiin siten, että Sveitsin frangin määräinen luotto muunnettiin euromääräiseksi luotoksi, heijastavat vuoden 2015 kulutusluottolain IV.a luvun säännösten sisältöä.
- 60 Tämä tuomioistuin toteaa näet ensinnäkin, että vuoden 2015 kulutusluottolaissa edellytetään, että elinkeinonharjoittajien on ehdotettava tällaista muutosta kyseessä oleville kuluttajille, ja että siinä säädetään erityisestä menetelmästä, jolla kuluttajien luottositoumusten uusi määrä lasketaan. Vastaavasti Kroatian hallitus täsmentää kirjallisissa huomautuksissaan, että kyseisellä lailla on rajoitettu pankkien tahdonautonomiamia, koska pankit veloitettiin sillä ehdottamaan kuluttajille sellaisen sopimuksen tekemistä heidän olemassa olevan sopimuksensa muuttamiseksi, jonka sisältö oli tässä pakottavassa säännöksessä tarkasti määritelty.

- 61 Toiseksi ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin huomauttaa, että kaikki sopimuspuolet, jotka kuuluvat vuoden 2015 kulutusluottolain soveltamisalaan, ovat tehneet alkuperäiseen sopimussuhteeseen muutoksia tahdonvaltaisella sopimuksella eivätkä suoraan lainsäädäntötoimen perusteella, kuten asia oli erityisesti 14.3.2019 annettuun tuomioon Dunai, (C-118/17, EU:C:2019:207) johtaneessa asiassa. Vaikka jokaisella kuluttajalla on ollut mahdollisuus kieltäytyä tässä laissa säädetyistä muutamisesta, on kuitenkin niin, että silloin kun kuluttaja on antanut siihen suostumuksensa, kuten pääasiassa, sopimuspuolet ovat muuttaneet alkuperäistä sopimustaan ja korvanneet siihen sisältyneet kohtuuttomat ehdot, eivät kuitenkaan vapaasti, vaan niillä on ollut velvollisuus soveltaa kansallisen lainsäätäjän vahvistamia muuntamissääntöjä. Kuten julkisasiamies ratkaisuehdotuksensa 50 kohdassa totesi, pelkkä vaatimus kuluttajan suostumuksesta ei ole esteenä sille, että kyseisen lisäsopimuksen ehtojen katsotaan heijastavan pakollisia lakeja tai asetuksia, edellyttäen, että kyseisen lisäsopimuksen sisältö määräytyy täysin kyseisen lain mukaan.
- 62 Kuten julkisasiamies ratkaisuehdotuksensa 51 kohdassa pääasiallisesti huomautti, kolmanneksi on niin, että ennakkoratkaisupyynnöstä käy ilmi, että Kroatian lainsäätäjän tavoitteena on ollut löytää tasapaino sopimuspuolten, joita vuoden 2015 kulutusluottolaki koskee, oikeuksien ja velvollisuuksien välille.
- 63 Vaikka tämän oikeudellisen luonnehdinnan tekeminen kuuluu tämän tuomion 58 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti viime kädessä ennakkoratkaisua pyytäneelle tuomioistuimelle, on ilmeistä, että kyseisen lain IV.a luvun säännökset ovat direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohdassa tarkoitettuja pakottavia kansallisen oikeuden säännöksiä, joten tämän saman lain säännöksiä heijastavat sopimusehdot, joiden tarkoituksena on korvata kuluttajan kanssa tehdyssä luottosopimuksessa olleet pätemättömät sopimusehdot, eivät kuulu tämän direktiivin säännösten soveltamisalaan.
- 64 Edellä esitetyn perusteella ensimmäiseen kysymykseen on vastattava, että direktiivin 93/13 1 artiklan 2 kohtaa on tulkittava siten, että tämän direktiivin aineelliseen soveltamisalaan eivät kuulu sopimusehdot, jotka heijastavat kansallisen oikeuden säännöksiä, joiden mukaan elinkeinonharjoittaja on ollut velvollinen ehdottamaan kuluttajalle alkuperäisen sopimuksen muuttamista sopimuksella, jonka sisältö määräytyy näiden säännösten perusteella, ja joiden mukaan kuluttajalla on ollut mahdollisuus hyväksyä tällainen muutos.

Toinen kysymys

- 65 Kun otetaan huomioon ensimmäiseen kysymykseen annettu vastaus, toiseen kysymykseen ei ole tarpeen vastata.

Oikeudenkäyntikulut

- 66 Pääasian asianosaisten osalta asioiden käsittely unionin tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevien asioiden käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Oikeudenkäyntikuluja, jotka ovat aiheutuneet muille kuin näille asianosaisille huomautusten esittämisestä unionin tuomioistuimelle, ei voida määrätä korvattaviksi.

Näillä perusteilla unionin tuomioistuin (kolmas jaosto) on ratkaissut asian seuraavasti:

Kuluttajasopimusten kohtuuttomista ehdoista 5.4.1993 annetun neuvoston direktiivin 93/13/ETY 1 artiklan 2 kohtaa on tulkittava siten, että tämän direktiivin aineelliseen soveltamisalaan eivät kuulu sopimusehdot, jotka heijastavat kansallisen oikeuden säännöksiä, joiden mukaan elinkeinonharjoittaja on ollut velvollinen ehdottamaan kuluttajalle alkuperäisen sopimuksen muuttamista sopimuksella, jonka sisältö määräytyy näiden säännösten perusteella, ja joiden mukaan kuluttajalla on ollut mahdollisuus hyväksyä tällainen muutos.

Allekirjoitukset